УДК 377 (477)

НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ЕТНОПОЛІТИКИ БІЛЬШОВИЦЬКОГО РЕЖИМУ В КРИМСЬКІЙ АРСР У 1920–1930-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ

Олена ГАЗІЗОВА
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник відділу філософії та геополітики НДІУ

***Анотація**. У статті розкрито роль культурно-освітніх процесів в Кримській АРСР у контексті процесу реалізації більшовицьким режимом національної етнополітики в 20–30-х роках ХХ століття у національно-культурному житті регіону.*

***Ключові слова:** етнополітика, національна освіта, коренізація, Кримська АРСР, більшовицький режим.*

НАЦИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ ЭТНОПОЛИТИКИ БОЛЬШЕВИСТСКОГО РЕЖИМА В КРЫМСКОЙ АССР В 1920–1930-Х ГГ. XX ВЕКА

Елена ГАЗИЗОВА
кандидат исторических наук,
старший научный сотрудник отдела философии и геополитики НИИУ

***Аннотация**. В статье раскрыта роль культурно-образовательных процессов в Крымской АССР в контексте процесса реализации большевистским режимом национальной этнополитики в 20–30-х годах XX века в национально-культурной жизни региона.*

***Ключевые слова:** этнополитика, национальное образование, коренизация, Крымская АССР, большевистский режим.*

NATIONAL CULTURE AND EDUCATION IN THE CONTEXT OF ETHNOPOLITICS OF THE BOLSHEVIK REGIME IN THE CRIMEAN AUTONOMOUS SOVIET SOCIALIST REPUBLIC IN THE 1920−1930s

Olena HAZIZOVA
Candidate of Historical Sciences,
senior research fellow of the Philosophy and Geopolitics Department of RIUS

***Annotation.** The article elaborates on the role of cultural and educational processes in the Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic in the context of implementation of national ethnopolitics by the Bolshevik regime in the 1920-30s' national and cultural life of the region.*

***Key words:** ethnopolitics, national education, indigenization, Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic, Bolshevik regime.*

© Газізова О.

Узагальнення досвіду культурно-освітнього розвитку Автономної Республіки Крим в умовах анексії півострова Російською Федерацією дає ключ для повноти наукового аналізу суперечливих явищ і процесів у національно-культурному житті регіону, визначенні здобутків, виділення проблем та окреслення перспектив його інтеграції в культурний простір України.

Вивчення процесів розвитку національної школи впродовж ХХ ст., практики вирішення проблем міжнаціональних відносин є особливо актуальним, оскільки глибокий науковий аналіз негативних рис і позитивних досягнень минулого потрібен для здійснення виваженої державної політики, освітянської реформи через врахування інтересів усіх його суб'єктів та задоволення вимог щодо освіти національних меншин. Адже захист освітніх прав національних меншин є одним із першорядних пріоритетів політики культурного різноманіття.

У культурно-освітній політиці в АРК періоду незалежності України чітко простежувався ряд невирішених завдань, зокрема, досягнення міжетнічної гармонії та етнокультурної рівноваги на півострові, забезпечення реального права представників українського та кримськотатарського етносів на освіту рідною мовою, поширення української мови як державної. Отже, розвиток мережі освітніх закладів Криму повинен орієнтуватися на задоволення мовно-культурних потреб етнічних громад Криму. Цей процес є історично зумовленим, адже у 1914 р. із 698 початкових шкіл 68 були земськими школами для татар, 342 школи були релігійного типу, у них навчалося 7,5 тисяч дітей татар [9, арк. 12].

Мета дослідження полягає у комплексному вивченні культурно-освітніх процесів в Кримській АРСР у контексті процесу реалізації більшовицьким режимом національної етнополітики по здійсненню курсу коренізації в умовах формування тоталітарного суспільства в 20–30-х роках ХХ ст.

На початку ХХІ ст. зусилля наявних наукових інституцій НАН України зосередилися на підготовці фундаментальної історії кримськотатарського народу та повноцінної етнополітичної історії Криму. Детально ця проблема розробляється в Інституті політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Інституті сходознавства НАН України. Зокрема, в 2005 р. була опублікована монографія «Крим в етнополітичному вимірі», яка є надзвичайно важливою для нашого дослідження. У ній дана проблема розглядається в контексті загальних трансформацій, що їх зазнали Україна і Крим упродовж ХХ – початку ХХІ ст. Внесок у формування нового, об'єктивного уявлення про історію Криму і народів, які здавна населяють його, зробила праця В. Сергійчука «Український Крим». Науковий інтерес у роботі В. Брошевана і О. Форманчука викликають історичні портрети керівників Кримської республіки, з іменами яких пов'язані конкретні заходи щодо перебудови на більшовицьких засадах закладів освіти.

Аналізу різних аспектів міжнаціональних відносин, стану національних меншин у 20–30-х роках в УРСР присвячені роботи Б. Чирко, В. Евтух, І. Кулінич. Комплексний аналіз етнополітики і розвитку народної освіти в Криму в 20–30-х роках ХХ ст. здійснено у дисертаційному дослідженні Г. Кондратюка.

Питання освіти, етнополітики в шкільній сфері УРСР аналізуються в монографіях В. Кравець, П. Дроб'язко, Г. Васьковича, В. Живодьора, О. Пилипчука, Б. Ступарика, В. Липинського. Основу джерельної бази статті становлять архівні матеріали Державного архіву Автономної Республіки Крим.

Після утворення Кримської АРСР (18 жовтня 1921 р.) найважливіше місце в умовах етнічної строкатості займали питання здійснення так званої ленінської національної політики. У першій половині 20-х років XX ст. визначилися основні напрями цієї політики:

– прискорення ліквідації неграмотності, розвиток загальноосвітніх шкіл рідною мовою і на цій основі загальний підйом культурного рівня багатонаціонального населення;

– залучення до роботи в партійному і радянському апаратах місцевого населення і прискорення підготовки кадрів вчителів і вихователів усіх національностей;

– формування національних кадрів робітничого класу [9, арк. 12].

За статистичними даними квітневого перепису населення 1921 р., в Криму проживало 51,4 % росіян (371 тис.), 25,9 % татар (187 тис.) (татари були об'єднані з турками і циганами), 6,86 % євреїв (48 тис.), 5,9 % німців (42 тис.), 3,31 % греків, 16,7% вірмен, 1,57% болгар та представники інших етнічних груп (за даними перепису 1921 р., тут проживали представники 59 національностей у кількості 720,5 тис. чол.) [2, с. 35].

Згідно з переписом 1921 р., росіян, українців, білорусів штучно представляли єдиною спільнотою. Не йшлося про українців як окрему націю в науковому дослідженні С. Усова «Историко-экономические очерки Крыма» (1925). У переписах 1897 і 1921 років національність «українець» не вказана взагалі. У 1928 р. була складена доповідна записка «Про культурні нестатки українського населення в Криму». У ній вказується на те, що на території Криму здавна проживає доволі велика частка громадян української національності. За даними перепису населення 1926 р., українці складали 11% від усього населення Криму (77450 чоловік) [11, арк. 15]. Ця цифра є заниженою через неправильні записи переписувачів, а також внаслідок байдужого ставлення населення до питання анкети щодо національності (українців нерідко записували як росіян, не зустрічаючи з їхнього боку заперечень).

У записці наголошувалося на тому, що українське населення не скористалося благами національної політики. Так, у 1918 р. у Севастополі на кошти кооперативу була створена українська школа. Через 3 роки ця школа була скасована, а в її приміщенні відкрита школа не за національним, а за територіальним принципом з викладанням російською мовою. У 1927 р. у Сімферополі за бажанням батьків була відкрита українська школа 1 ступеня. У 1928 р. вона була розширена до 5 груп. Школі було відведено 2 кімнати площею 53 кв. м. У них містилися безпосередньо школа, бібліотека, клуб, хоровий, музичний і драматичний гуртки, а також читальня. В українській школі у перший рік навчання викладання велося лише виключно українською мовою. З другого року – російською. З четвертого року як окремий предмет вводилося українознавство. Організаційна робота по створенню української школи була проведена вчителем Корсунським [11, арк. 15].

У період культурного будівництва 20-х років ХХ ст. питання створення національних шкіл було одним із найбільш актуальних. У 1921 р. в Криму створено 553 школи загальної грамоти, у яких навчалося 16 129 чоловік, у тому числі: татарських шкіл грамоти – 567 чоловік, німецьких – 10, вірменських – 8, єврейських – 1 тощо [2, с. 35].

Місцеві органи влади у складних умовах (коли не вистачало досвіду, підручників, досвідчених викладачів, які б знали національну літературу, історію, культуру народів, що населяють Крим, і просто вчителів, які б вільно володіли мовою цих народів) здійснили величезну роботу з реалізації цієї програми [3, с. 101].

Керівництво Народного комісаріату освіти СРСР сприяло тому, щоб до справи створення національних шкіл були залучені навіть малочисельні народи Криму. При Колегії Наркомосвіти була створена рада у справах освіти національних меншин – Кримраднацмен [11, арк. 15]. Цей орган складався із кількох секцій: німецької, вірменської, єврейської та естонської. З метою залучення до процесу створення національних шкіл радянських, профспілкових та партійних працівників різних національностей та населення півострова Кримраднацмен проводив з'їзди та конференції з питань освіти.

Доба культурного будівництва мала виразні риси татаризації. Наслідком було відкриття національних татарських шкіл, педагогічних інститутів, наукових установ, музеїв, бібліотек.

Оскільки кампанія «коренізації» набрала характеру татаризації, однією з її першочергових цілей стала програма розширення ролі кримськотатарської мови. Уже 3 грудня 1921 р. татарське бюро обласного комітету РКП(б) висловилося про те, що «усі письмові акти державного життя повинні бути на двох мовах – татарській і російській» [6, с. 188].

10 лютого 1922 р. комісія у складі І. Фірдевса, О. Дерен-Аєрли, Б. Чобанзаде та А. Озенбашли домоглася від ЦВК та РНК постанови про план татаризації державного та радянського апарату на два роки з виділенням коштів. 28 серпня 1923 р. КримЦВК та РНК ухвалили постанову «Про застосування татарської мови в установах республіки». Згідно з 10 пунктом усі установи були зобов'язані приймати заяви татарською мовою [10, арк. 1–5].

Резолюція ІІІ Всекримського з'їзду Рад 10 грудня 1923 р. та постанова ЦВК і Раднаркому Кримської АРСР «Про татаризацію державних апаратів і про використання татарської мови в закладах республіки» дали офіційний початок так званій «коренізації» у Криму.

На думку авторів монографії «Крим в етнополітичному вимірі», «вирішальним чинником того, що саме кримські татари були обрані корінним народом Криму, було віднесено більшовицьким керівництвом Криму до уявного Сходу в дусі загальноєвропейської моделі на «орієнталізм» [6, с. 179].

Наркомосвіти республіки уже протягом 1923–1925 рр. розширив мережу татарських шкіл та дитячих будинків, організував перепідготовку татарських вчителів, видав 10 різних підручників кримськотатарською мовою, організував навчання кримських татар у вищих навчальних закладах за гарантованими квотами. 1921 р. з тисячі шкіл 343 були татарськими. При цьому у перші роки проведення татаризації (до 1927 р.) лише

татарські та російські школи утримувалися коштом державного бюджету, тоді як школи інших етносів утримувалися на пожертви членів відповідних етнічних громад. Тому-то татарські школи та культосвітні заклади (клуби, хати-читальні, пересувні бібліотеки) за кількістю набагато випереджали інші етнічні освітні та культурні установи в Криму.

«Коренізація», що розгорталася в національних окраїнах Радянського Союзу, була підтримана декретом ВУЦВК (квітень 1924 р.) «Про заходи щодо запровадження діловодства в державних органах національних областей республіки місцевими мовами» [5, с. 189]. Проте вже на кінець року, 24 грудня 1924 р., ВЦВК РРФСР постановою «Про діловодство в автономних республіках і областях» чітко висловився про пріоритет російської мови [7, с. 208].

У Сімферополі, якому, до речі, було повернуто татарську назву Акмечеть, що функціонувала нарівні з російською, у Кримському педагогічному інституті (колишньому Таврійському університеті) було відкрито східний факультет. Колишні політично діяльні татарські націоналісти активно залучалися до виховання національної інтелігенції, дослідної роботи, видавничої діяльності. Серед них були такі особистості, як Б. Чобанзаде, А. Сабрі Айваз, О. Акчокракли, А. Озенбашли.

Однією з найбільших етнічних груп Криму були німці. Згідно з попереднім переписом від 15 квітня 1921 р., в Криму проживало 42336 німців. Німецьке населення вирізнялося високим рівнем освіти. Німецькі школи були розташовані в місцях компактного проживання колоністів в Джанкойському окрузі, у південно-східному районі Криму. У 1921 р. в Джанкойському окрузі існувало близько 200 шкіл 1-го ступеня. Через економічні труднощі у 1923 р. в так звану «тверду мережу» Джанкойського ВНО було включено тільки 47 німецьких шкіл 1-го ступеня, які мали перебувати на державному утриманні, а решта повинні були фінансуватися за рахунок батьківської оплати. Однак усі німецькі школи утримувалися за рахунок колоністів. Німецьке населення краще за інші національні групи було забезпечене школами. У 1925 р. в 130 початкових школах навчалося близько 85% дітей шкільного віку. Одна німецька школа в середньому припадала на 280 мешканців. Для порівняння, одна початкова школа припадала на 450 кримських татар, 600 росіян, 800 болгар і 1000 вірмен. У німецьких дітей була можливість отримати середню освіту рідною мовою. У 1924 р. в Кримській АРСР працювало п'ять шкіл другого ступеня: Спаська, Карасанська, Нейзацька, Окречська та Цюрихтальська [4].

Високий рівень грамотності і добре забезпечення школами було у кримських євреїв. У квітні 1926 р. в Криму працювало 15 вчителів-євреїв. Значний відсоток євреїв навчалися в школах другого ступеня. У дев`ятирічних школах навчалося 2524 чол., що складало 24% усіх учнів, а в семирічних – 651, тобто 12%. Батьки намагалися дати дітям хорошу середню освіту, щоб забезпечити їх вступ до інститутів. Наприклад, у Сімферополі у всіх школах навчалося 2014 євреїв, що складало близько 80% дітей шкільного віку.

Наркомосвіти Кримської АРСР доклав зусилля до збільшення кількості національних єврейських шкіл до 10, щоб рідною мовою навчалося до 50% дітей шкільного віку. У 1926 р. було відкрито

дві єврейські школи 1-го ступеня, у 1927 р. – ще чотири школи 1-го ступеня.

За даними перепису населення 1921 р., грецьке населення в Криму складало 24 тис. чоловік. Найбільш компактно греки проживали: в Ялті – близько 3000 чол.; в Севастополі – 2200 чол.; в Сімферополі –1400 чол.; в Керчі – 1350 чол. і в Феодосії – 1100 чол. [3]. Для греків характерною була різномовність. Так, корінні кримські греки розмовляли або російською, або кримськотатарською мовою, а переселенці з Туреччини користувалися анатолійським діалектом грецької мови. У червні 1923 р. в Криму функціонувало сім грецьких шкіл першого ступеня: в Ялті, Керчі (шестикласна), Севастополі, Сімферополі, Старому Криму, Феодосії та Сімферопольському районі. Перед початком 1923–24 навчального року було відновлено грецькі школи в Алушті та Карасубазарі. Всього у 1923–24 навчальному році в Криму було 10 грецьких шкіл, у яких навчалося 750 дітей. До 1926 р. кількість грецьких шкіл першого ступеня збільшилася до 24, кількість учнів – до 1300 чоловік, що становило половину дітей шкільного віку [5]. У 18-ти школах викладання велося грецькою мовою, а в решті – російською, що було зумовлено відсутністю кваліфікованих учителів. Влітку 1926 р. на базі Ялтинської грецької школи були організовані курси підвищення кваліфікації для 100 вчителів грецької мови. Іншою значною проблемою грецьких шкіл була відсутність підручників. Кримраднацмен намагався закуповувати підручники за кордоном, але підручники з Греції були забраковані через політичні мотиви, натомість отримані зразки видань від грецького робітничого видавництва з Чикаго. У січні 1927 р. у Сімферополі відбулася Всекримська нарада з питань реформи грецької мови та орфографії. Було прийнято рішення про приєднання до постанови Загальносоюзної грецької культурної наради і про заміну старої мови «кафареус» на більш розповсюджену народну мову – «демотику», а також заміну старої історичної орфографії орфографією фонетичною та обговорено питання щодо видавництва підручників для грецьких шкіл.

Серед наймалочисельніших національних груп Кримської АРСР були естонці, нащадки переселенців. 1 вересня 1921 р. на околиці Сімферополя в радгоспі «Бітак» почала роботу школа і дитячий будинок «Койт». У школі навчалося 43 учні, працювало 7 викладачів. При школі було організовано естонський клуб з бібліотекою. Естонська школа-комуна проіснувала три роки і була закрита у липні 1924 р. згідно з постановою Колегії Наркомосвіти [4].

13 березня 1924 р. у Сімферополі в приміщенні естонського сільськогосподарського товариства відбулася Всекримська нарада з питань освіти естонського населення. За підсумками роботи Колегією Наркомосвіти було прийнято постанову про удосконалення мережі естонських шкіл. У результаті із п`яти шкіл і школи-комуни «Койт» в Криму продовжили роботу три естонські школи 1-го ступеня [4].

Одним із корінних народів Криму є кримчаки. До Всесоюзного перепису населення 1926 р. кримчаків нараховувалося близько 8000 чол. У Сімферополі і Карасубазарі працювали дві кримчацькі школи, а в Феодосії існувала змішана єврейсько-кримчацька школа. У цих трьох школах навчалося близько 400 дітей. Кримраднацмен планував довести

число кримчацьких шкіл до 5–6, а кількість учнів – до 600. Одна з головних проблем у навчанні полягала в тому, що, опанувавши кримськотатарську мову, кримчаки не сприймали алфавіт і тому не могли використати кримськотатарську літературу, а зберігши єврейський шрифт, вони не могли користуватися і єврейською літературою. Писемності своєю мовою на єврейському алфавіті кримчаки не мали. Враховуючи ці обставини, Наркомпрос ввів у кримчацьких школах вивчення рідної мови з першого року навчання.

У Кримській АРСР також проживали такі слов'янські народи: чехи, поляки, болгари. Чехи були однією з найменш чисельних національних груп. У березні 1927 р. відбувся з'їзд кримських чехів. Спілка нараховувала близько 200 осіб і мала свою бібліотеку книг чеською мовою.

У 1923 р. в Криму функціонувало дві польські школи: в Сімферополі і Севастополі. При севастопольській школі діяло польське культурно-просвітницьке об'єднання. У Криму проживало до 12 тисяч болгар. За чисельністю болгари займали четверте місце після німців, євреїв та греків. Значна частина болгар асимілювалася і не володіла рідною мовою. Та частина кримських болгар, яка зберегла розмовну болгарську мову, не володіла літературною, оскільки за багато років проживання в Криму болгари виробили свій кримсько-болгарський діалект. У 1925 р. почали працювати змішані школи для болгарського населення Криму. У цей час у Криму нараховувалось 14 болгарських шкіл 1-го ступеня, в яких навчалося 950 дітей [4].

Кримраднацмен при Наркомосвіті Кримської АРСР намагався проводити таку освітню політику, за якої навіть малочисельні національні групи мали можливість навчатися рідною мовою. Так, у Криму у 1928 р. проживало 25–30 тисяч ромів. Для навчання циганських дітей у Сімферополі була створена циганська школа першого ступеня. У Керчі, де проживала найбільша група італійців, була відкрита італійська школа першого ступеня. В. Шишмарьов, професор Ленінградського державного університету, провівши наукове обстеження життя італійців Криму, зробив висновок, що італійці Керчі зберегли свою мову та інші національно-культурні особливості [4].

Значна увага приділялася підготовці педагогічних кадрів у Кримській АРСР, яка визначалася соціальним замовленням на фахівців певного профілю і обсягом коштів, які для цього виділялися. Протягом 1920-х років перевагу було віддано курсовій підготовці. Через педагогічні курси НКО Криму готував учителів для кримськотатарських шкіл І ступеня. Значна кількість годин у програмі цих курсів відводилася на політичні дисципліни з метою впровадження комуністичної ідеології. Учителів для шкіл готував також Кримськотатарський (Тотайкойський) педагогічний технікум. У зв'язку із введенням загального обов'язкового початкового, а пізніше і семирічного навчання істотно зросла кількість шкіл і потреба в педагогах. Проблема вирішувалася через збільшення контингентів у двох кримськотатарських педагогічних технікумах і зростання кількості студентів у пединституті. У 1930-ті роки центр уваги у підготовці кримськотатарських учителів було перенесено з курсової роботи на навчання у технікумах і пединституті.

Отже, є підстави стверджувати, що упродовж першого десятиріччя радянської влади в Криму реалізовувалися завдання коренізації.

За даними наркома освіти Криму У. Балича, в 1927 р. з 880 кримських шкіл 1-го ступеня було: російських – 298; естонських – 6; татарських – 360; чеських – 2; німецьких – 144; польських – 2; грецьких – 26; караїмських – 2; вірменських – 14; кримчацьких – 2; єврейських – 10; українських – 1; болгарських – 14. У них викладання велося рідною мовою. Проте вже у 1929–1930 н. р. в Криму працювало 18 українських шкіл, що охопили викладанням 7% школярів півострова [1].

Натомість автори монографії «Крим в етнополітичному вимірі» стверджують, що дані про сприяння освіті українців фальшиво відбивають справжні цілі національної політики. Сталінський режим ефективно використовував національні почуття представників інших народів, які мешкали у Криму, для того, щоби провести між ними і кримськими татарами лінію відчуження і навіть ворожнечі. Серед інших народів з цією метою було використане й українство [6, с. 200].

У 1928 р. після страти В. Ібраїмова, який у 1924–1927 рр. був головою Кримського ЦВК, і репресій проти кримськотатарської інтелігенції курс національної політики в освіті було істотно змінено. Поступово зменшувалася кількість шкіл національних меншин. Частина їх стає двомовними, з домінуванням російської мови у навчальному процесі. Змінюється характер цих шкіл, вони стають не національними, а лише школами з викладанням частини предметів на рідній мові учнів.

На Всекримській конференції нацменшин 1930 р. відзначалося, що на півострові тоді існувало вже 17 самостійних українських шкіл, у тому числі одна неповна середня [8, с. 176]. За іншими даними, у Криму на початку 1930-х років функціонувало понад сорок українських шкіл [7, с. 181].

У цей час Українській республіканській організації було доручено шефство над кримськими комуністами у проведенні коренізації. Нацьковуючи одних націонал-комуністів на інших, режим контролював і послаблював обидва небезпечних для себе табори.

У той же час в багатьох містах та селах Криму українізація гальмувалася різними способами [8, с. 181].

Наприкінці 1932 р. українізацію було згорнуто по всьому Радянському Союзу під приводом боротьби з буржуазним націоналізмом. Це сигналізувало, що період заравання більшовиків із націоналізмом скінчився. Наркомосвіти Російської Федерації указом від 9 липня 1933 р. перевів усі українські школи на викладання російською мовою. Результати указу проявилися досить швидко, і у 1940 р. існувала лише одна українська школа. Таким чином, на кінець 1932 р. політика коренізації була згорнута як у Криму, так і в Українській РСР. У самому розпалі були репресії, надходив голодомор [6, с. 201].

Постанова ЦК КП(б)У «Про реорганізацію шкіл на Україні» від 10 квітня 1938 р. практично ліквідувала систему освіти національних меншин, відповідно, і діяльність українських шкіл. У 1938 р. припинили своє існування польські, грецькі, німецькі, караїмські, кримчацькі, італійські школи. У 1940–1941 навчальному році кількість

національних шкіл, що проводили навчання рідною мовою, зменшилася до 371. Крім кримськотатарських шкіл, у другій половині 1930-х років працювало 20 єврейських, 12 вірменських і 2 українські школи.

Таким чином, розглянувши питання становлення національної освіти в Криму в 20-ті роки ХХ ст., можна зробити висновок про те, що держава приділяла достатньо серйозну увагу процесу формування національних шкіл представників різних етнічних груп, за винятком українців.

Водночас політика кримськотатарського керівництва Кримської АРСР, яке отримало ресурси для підтримки розвитку національної освіти, наукових досліджень та засобів масової інформації, досягла важливих результатів у зміцненні національної свідомості кримських татар та представників інших національностей. Саме у цей час серед кримських татар запанувало уявлення про Крим як національну батьківщину. Саме у цей час, який би він не був короткий, кримські татари користувалися формальними «атрибутами модерної нації аж до національної державності», якими б ефемерними вони не виявилися. Тут також лежать причини міфологізації національної політики, що проводилася за життя Леніна, як нібито насправді справедливої і щирої щодо кримських татар. При цьому, однак, оминається увагою та обставина, що як «коренізація», так і її згортання шляхом репресій ініціювалися безпосередньо Сталіним, а не кримським керівництвом.

Однак «золотий вік» виявився короткочасним та здебільшого ілюзорним. Усі позитивні досягнення в галузі освіти і культури як результат курсу коренізації були перекреслені сталінською політикою репресій. Здобутки і досягнення політичного проводу кримських татар у розбудові кримськотатарської нації були використані сталінським режимом для ізоляції кримських татар в етнічно строкатому і роз'єднаному кримському суспільстві. Упродовж 1930-х років адміністративні та освітні реформи призвели до нейтралізації політичного впливу кримських татар. Політичні репресії фізично знищили політичну та інтелектуальну еліту кримських татар та інших етносів Криму [6, с. 206].

ЛІТЕРАТУРА

1. Балич У. Народное образование к десятилетию Октябрьской революции // Пути коммунистического просвещения. – 1927. – № 9–10.

2. Брошеван В. М., Форманчук А. А. Крымская республика, год 1921-й. Краткий исторический очерк / В. М. Брошеван, А. А. Фроманчук. – Симферополь, 1992. – 126 с.

3. Кондратюк Г. Н. Развитие национальных школ в Крымской АССР в 20-х годах XX века / Г. Н. Кондратюк // Культура народов Причерноморья. – 2001. – №24. – С. 101–104.

4. Красный Крым. – 1924. – 23 июня.

5. Красный Крым. – 1925. – 3 октября.

6. Крим в етнополітичному вимірі / За ред. І. Ф. Кураса – К.: Світогляд, 2005. – 533 с.

7. Омельчук Д. В. Признание обвиняемого есть основание … для расстрела / Д. В. Омельчук // Репрессированное поколение крымскотатарских общественно-политических деятелей, подвижников науки и культуры: Материалы международной конференции 28–29 мая 1999 г. – Симферополь, 1999. – С. 208–210.

8. Сергійчук В. Український Крим / В. Сергійчук. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2001. – 304 с.

9. Державний архів в Автономній Республіці Крим. – Ф. Р-652. Рада Народних

Комісарів Кримської АРСР. – Оп. 1. – Спр. 252. Переписка з Наркомпросом про культурно-просвітницьку роботу. – 23 арк.

10. Державний архів в Автономній Республіці Крим. – Ф. Р-663. Центральний Виконавчий комітет Рад робітничих, селянських, червоноармійських і червонофлотських депутатів Кримської АРСР. – Оп. 1. – Спр. 1739. Матеріали про перевід діловодства на татарську мову. – 159 арк.

11. Державний архів в Автономній Республіці Крим. – Ф. Р-663. Центральний Виконавчий комітет Рад робітничих, селянських, червоноармійських і червонофлотських депутатів Кримської АРСР. – Оп. 1. – Спр. 1194. Доповідна записка про культурні нестатки українського народу в Криму. 1928 р. – 15 арк.

REFERENCES

1. BALYCH, U. (1927). Education on the 10th Anniversary of the October Revolution. *Puti kommunisticheskogo prosveshcheniya*, (9–10). [in Rus.]

2. BROSHEVAN, V., FORMANCHUK, A. (1992). *The Crimean Republic: Year 1921. A Brief Historical Overview*. Simferopol, 126 p. [in Rus.]

3. KONDRATYUK, G. (2001). Development of National Schools in the Crimean ASSR in the 1920s. *Kultura narodov Prichernomorya*, (24), pp. 101–104. [in Rus.]

4. Krasnyy Krym. (1924)., (23 June). [in Rus.]

5. Krasnyy Krym. (1925)., (3 October). [in Rus.]

6. KURAS, I., ed. (2005). *Crime in the Ethnopolitical Dimension*. Kyiv: Svitohliad, 533 p. [in Ukr.]

7. OMELCHUK, D. (1999). Finding the Convict Guilty Is the Ground for… Execution. In: *Repressirovannoe pokolenie krymskotatarskikh obshchestvenno-politicheskikh deyateley, podvizhnikov nauki i kultury. Materialy mezhdunarodnoy konferentsii, 28–29 maya 1999 g.* (The Repressed Generation of the Crimean Tatar Public and Political Figures, Devotees of Science and Culture. Conference proceedings, May 1999). Simferopol, pp. 208–210. [in Rus.]

8. SERHIICHUK, V. (2001). *Ukrainian Crimea*. Kyiv: Ukrainska Vydavnycha Spilka, 304 p. [in Ukr.]

9. The Council of People's Commissars of the Crimean ASSR. Correspondence with the People's Commissariat for Education regarding Cultural and Educational Activity. In: *The State Archives in the Autonomous Republic of Crimea.* [in Ukr.]

10. The Central Executive Committee of the Councils of Labour, Peasant, Red Army, and Red Navy Deputies of the Crimean ASSR. Materials on Records Management in the Tatar Language. In: *The State Archives in the Autonomous Republic of Crimea.* [in Ukr.]

11. The Central Executive Committee of the Councils of Labour, Peasant, Red Army, and Red Navy Deputies of the Crimean ASSR. The Report on Cultural Deficiencies of the Ukrainian People in the Crimea. In: *The State Archives in the Autonomous Republic of Crimea.* [in Ukr.]

O. Hazizova

National Culture and Education in the Context of Ethnopolitics of the Bolshevik Regime in the Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic in the 1920–30s

Abstract

The cultural development of the 1920s brought forward the establishment of national schools as one of the most topical questions. In 1921, 533 schools of general literacy were established. They admitted 16 129 students and included Tatar schools of general literacy (567 students), German (10), Armenian (8), and Jewish (1) ones.

During the first decade of Soviet authority in Crimea, indigenization goals were implemented. According to the People's Commissar for Education U. Balych, in 1927, 880 Crimean primary schools included such establishments: Russian (298); Estonian (6); Tatar (360); Czech (2); German (144); Polish (2); Greek (26); Karaim (2); Armenian (14); Krymchak (2); Jewish (10); Ukrainian (1); Bulgarian (14). These schools used respective native languages of instructions. However, in 1929–1930 academic years, there were 18 Ukrainian schools on the peninsula and they covered 7% of Crimean students.

The directors of the Crimean ASSR, who had received resources for supporting the development of national education, scientific research, and media, attained considerable results in consolidation of national consciousness of Crimean Tatars and representatives of other nationalities. It was that period of time when Crimean Tatars began seeing Crimea as their national homeland. However, all positive achievements in the field of education and culture, which came as a result of indigenization, were wiped out by Stalin's policy of repression. Gains and achievements of Crimean Tatar political leaders in the field of Crimean Tatar nation-building were used by Stalin's regime for isolating Crimean Tatars in the ethnically varicoloured and fractious Crimean society. During the 1930s, administrative and educational reforms led to neutralization of the Crimean Tatars' political influence. Political repression physically destroyed the political and intellectual elite of Crimean Tatars as well as other ethnic groups of Crimea.

У культурно-освітній політиці в АРК періоду незалежності України чітко простежувався ряд невирішених завдань, зокрема, досягнення міжетнічної гармонії та етнокультурної рівноваги на півострові, забезпечення реального права представників українського та кримськотатарського етносів на освіту рідною мовою, поширення української мови як державної. Отже, розвиток мережі освітніх закладів Криму повинен орієнтуватися на задоволення мовно-культурних потреб етнічних громад Криму.